

FRAMTIDEN, SPRÅK OCH KOMMUNIKATION

Jens Allwood och
Sally Boyd

Göteborgs Universitet, Institutionen för lingvistik

1. VARFÖR INTRESSERA SIG FÖR FRAMTIDEN

Det kanske mest grundläggande skälet för att intressera sig för framtiden är nyfikenhet. Nyfikenheten förbinder uppåtandet av paradiset's äpple med lyssnandet på Pytian i Delfi och hennes dunkla uttalanden. Att vara nyfiken på framtiden är en av mänsklighetens äldsta traditioner.

Tendenserna att försöka skåda in i framtiden är idag starkare än någonsin. Försök till planering och framförhållning är troligen starkare inslag än tidigare i både individuell livsföring och kollektiv kultur. Man skulle till och med kunna tala om en "planeringsfixering"

2. KULTURKONTAKTER OCH FRAMTIDEN

När nyfikenheten på framtiden gäller kulturkontakt och internationell migration leder detta bl a till att frågor om språk och kommunikation kommer i fokus.

Låt oss därför som en bakgrund till vår diskussion av språk och kommunikation först betrakta de typer av kulturkontakt vi har att räkna med inom ett framtidsperspektiv på 10-50 år. Vi utgår från Sverige och Norden med vissa utblickar.

De typer av kulturkontakter vi tror kommer att förekomma under denna period är följande:

- (i) In- och utvandring
- (ii) Längre vistelse i annat land för t ex bistånd, studier eller annan arbetsuppgift
- (iii) Handel, affärer och industri
- (iv) Diplomati
- (v) Turism
- (vi) Utbildning t e x studier i Sverige av och på nya språk och/eller studier av nya kulturer
- (vii) Massmedier över språk- och kulturgräns t ex TV, radio, film, video, press, böcker, tidskrifter, skivor, CD och kassett
- (viii) Vetenskap och teknologi
- (ix) Privat-kommunikation t ex brev, telefon, elektronisk post, telex och telefax.

Allt tyder på att alla dessa typer av kontakter kommer att bestå, sannolikt öka i omfattning och troligen finna ännu fler former. Eftersom det dessutom är så att alla dessa typer av kontakt för att lyckas kräver användning av språk och kommunikation, kan ett beaktande av olika former för kulturkontakt också vara insiktsgivande för hur språk och kommunikation kan komma att gestalta sig i framtiden.

3. FRAMTIDEN-NORMATIVT OCH DESKRIPTIVT

Många språk uttrycker samtidigt i sina s k tempussystem vilja, avsikt och framtid. T ex är det engelska uttrycket **I will go** åtminstone historiskt relaterat just till en sådan kombination. Framtiden är för de flesta människor nära förknippad med vad man vill och önskar. Mera generellt kan man konstatera att funderingar över hur det kommer att bli nästan oundvikligt leder till funderingar över hur man vill att det skall bli och hur det bör bli. Omvänt kan man säga att vilja och önskan knappast är meningsfulla utan att projiceras in i framtiden.

Givet våra naturliga tendenser att i tänkandet koppla ihop vilja, avsikt och framtid, kan det därför ur

begreppslig synpunkt vara klagörande att kontrastera följande frågor med varandra.

- (i) Hur skulle det kunna bli? - *Framtidsmöjligheter*
- (ii) Hur blir det? - *Framtidsförutsägelser*
- (iii) Hur bör det bli? - *Framtidsmål (normativa)*
- (iv) Hur önskar/vill vi, jag att det skall bli? – *Framtidsönskningar*

Svaren på dessa 4 frågor kan bli olika och måste berättigas på olika sätt.

1. Framtidsmöjligheter: För att vara en framtidsmöjlighet räcker det vara förenlig med kända tendenser beträffande fakta
2. Framtidsförutsägelser: För att figurera i en förutsägelse bör en möjlighet inte bara vara förenlig med, utan också följa av, kända principer för förändring. Dessa principer kan sedan vara av kausal eller av annan natur.
3. Framtidsmål: Ett framtidsmål är en framtidsmöjlighet som uppfyller vissa extra krav beträffande t e x fördelning av lust och smärta, autonomi och möjligheter till egen rationell handling.
4. Framtidsönskningar: En framtidsönskning är en framtidsmöjlighet som överensstämmer med en viss persons eller grups preferenser.

Eftersom vi inte besitter tillräckliga kunskaper för att göra förutsägelser och inte heller tillräckliga kunskaper för att karakterisera olika grupperns önskningar beträffande språk och kommunikation i framtiden kommer vad som sägs nedan huvudsakligen att handla om framtidsmöjligheter och framtidsmål. När vi talar om möjligheter kommer vi att säga att vi anlägger ett *deskriptivt* synsätt och när vi talar om mål kommer vi att säga att vi anlägger ett *normativt* synsätt. Att vi gör denna åtskillnad innebär emellertid inte att vi tror att det går vattentäta skott mellan det deskriptiva och det normativa. Vad människor tror är möjligt

påverkar vilka mål de har och de mål de har påverkar hur de handlar. Utfallet av deras handlingar påverkar i sin tur deras mål etc.

Antalet frågor och perspektiv som, ur såväl normativ som deskriptiv synpunkt, skulle kunna behandlas beträffande språk och kommunikation i framtiden är mycket stort. Vi har i denna uppsats gjort ett litet urval av dessa och kommer att kortfattat kommentera följande temata:

- (i) Frågan om världsspråk
- (ii) Språk i Sverige och Norden
- (iii) Språkval och språkbehandling
- (iv) Kommunikationstyper
- (v) Språkförändring

För några av dessa temata kommer vi att försöka skilja deskriptiva synpunkter från normativa synpunkter. För andra temata har vi inte förmått göra denna skillnad.

4 FRÅGAN OM VÄRLDSSPRÅK

4.1 Deskriptivt

En viktig fråga inför framtiden är frågan om vilket eller vilka språk som skall användas i internationella kontakter. Ur deskriptiv synvinkel är det sannolikt att denna fråga kommer att avgöras av militära och ekonomiska faktorer. Bland de språk som historiskt hävdats sig i världen, som t ex egyptiska, grekiska, latin, mongoliska, franska, tyska, arabiska, japanska, spanska, ryska, kinesiska och engelska, går det inte att hitta något exempel som inte i grunden bygger på dominans beträffande kanoner (ibland svärd) och pengar. Vapenmakt, ekonomiskt inflytande, kulturellt inflytande, språkligt inflytande och språklig dominans går "harmoniskt" hand i hand.

Utifrån deskriptiva överväganden av denna typ kan man kanske våga följande gissningar:

- (i) Engelska behåller sin plats.
- (ii) Japanska och eventuellt tyska vinner terräng.
- (iii) Franska och arabiska förlorar terräng.

Beträffande ryska, kinesiska och spanska är det ekonomiska och militära läget för närvarande så osäkert, att till och med gissningar är svåra att göra.

Vidare kan man allmänt förmoda att de delar av världen där nationalistiska rörelser är starka, t ex Sovjetunionen, kommer att kännetecknas av ökad språksplittring.

4.2 Normativt

Ur normativ synpunkt är det inte uppenbart att det är bäst för världen att dominans beträffande "kanoner och pengar" också automatiskt leder till dominans beträffande kultur och språk. Man kan tycka att val av språk borde kunna vara förenat med hänsyn till rättvisa, autonomi, möjligheter till rationalitet och undvikande av smärta.

En ur normativ synpunkt möjlig lösning på frågan om vad som bör vara internationellt kontaktspråk, skulle vara att världen som helhet började använda ett artificiellt, konstruerat språk. Det har under tidernas lopp konstruerats många sådana språk. Se t e x Kós Dienes (1986) eller Ahlsén (1986). Några av de mest framgångsrika de senaste 100 åren har varit volapük, esperanto, ido, neo och interlingua. Denna lösning skulle ur rättvisesynpunkt vara mycket mer tilltalande än en av faktiska, realpolitiska faktorer dikterad lösning. Nackdelen är naturligtvis att den just av detta skäl inte är realistisk. Vidare kan tilläggas, att åtminstone de uppräknade språken inte heller är helt optimala ur rättvisesynpunkt, eftersom de till stor del framkommit som generaliseringar över indoeuropeiska språk. Icke indoeuropeiska språk har inte i någon nämnvärd grad fått bestämma deras utformning.

En annan, ur normativ synvinkel acceptabel och möjligen mer realistisk lösning kan karakteriseras med hjälp av slagordet ”flerspråkiga talare i en flerspråkig värld”.

Lösningen går ut på att i en framtida värld blir alla människor flerspråkiga. De flesta människor tänkes behärska 1-3 lokalspråk och 1-3 världsspråk, vilket säkert vore fullt möjligt ur både biologisk och psykologisk synpunkt. Denna lösning har fördelen över den förra att vara mindre artificiell (även om i och för sig ett av de världsspråk man lärde sig mycket väl kunde vara artificiellt) och mera realpolitiskt förankrad. Den skulle inte vara lika rättvis som den lösning som innebär att man använder ett artificiellt världsspråk, eftersom de som talar ett av världsspråken som första språk knappast kommer att vara motiverade att lära sig något av lokalspråken. Men en uttalad flerspråkighetspolicy skulle öka förståelsen för de problem flerspråkighet innebär och på så sätt förhoppningsvis något underlätta situationen för dem som inte talar något av världsspråken som första språk.

5. SPRÅK I SVERIGE OCH NORDEN

Vilka språksamfund kommer vi att ha i Norden Sverige om 50 år? När det gäller de ”gamla” (majoritets) språken, tror vi att det inte inom en 50 års period blir någon större förändring i vilka språk som används, utan att det snarare kommer förändringar som gäller i vilken utsträckning språken används. Danska, svenska, norska, finska, isländska, färöiska etc. kommer att talas och skrivas i Norden, men deras användningsområden kommer att minska som en följd av de större språkliga och kulturella kontaktytor som beskrivits ovan. Fler kommer att använda andra språk än nordiska språk i sina arbeten och i andra situationer i sina dagliga liv.

När vi kommer till de nuvarande minoritetsspråken (inklusive de ”gamla” minoritetsspråken tornedalsfinska, samiska, romani etc) i Sverige, kan vi ge ett svar som är baserat på lite mer än kvalificerad gissning: I början av 80-talet gjorde en av oss en undersökning av invandrarungdomars språkvanor, för att se hur framtidsutsikterna var för olika invandrarminoritetsspråk i Sverige (Boyd 1985). Den bild som framkom var bl a att minoritetsspråken av ungdomar användes huvudsakligen i samtal med föräldrar och andra som kunde minoritets-språket i föräldragenerationen, medan svenska användes av ungdomar med alla i deras egen generation. Detta gällde även relativt ungdomar som kunde samma minoritetsspråk som de själva och aktivt använde detta språk i samtal med vuxna.

Det mönster vi får tyder på att minoritetsspråken hålls levande bara så länge förstagenerationens invandrare finns kvar och minoritetsspråken kommer förmodligen därför inte att förmedlas vidare till en tredje generation i särskilt stor utsträckning. De befintliga minoritetsgruppernas språk överlever som särskilda språkgemenskaper bara så länge det finns ett fortsatt tillskott av nya invandrare med samma första språk. (Samma sak bör gälla de nya minoritetsspråk som kommer till Sverige med nya minoritetsgrupper.) Vi kan tänka oss tre sorters minoritetsspråk i Sverige som kan klara sig förhållandevis bra i framtiden (alltså jämfört med andra minoritetsspråk, men inte med majoritetsspråket, som kommer att ha en helt dominerande ställning även i framtiden):

1. *Grannspråk.* Andledningarna till dessa språks bättre chanser är flera. Låt oss först se på finska i Sverige. Finland och Sverige har en lång gemensam historia. Kontakterna mellan länderna är täta och pågår inom många områden. Möjligheter att in- och utvandra är goda (pga den gemensamma nordiska arbetsmarknaden) Det finns etablerade språkminoriteter på båda sidor; en finsktalande minoritet i Sverige och en svensktalande minoritet i Finland. Samma typer av faktorer är delvis också giltiga för förhållandet mellan Sverige, Danmark och Norge. I detta fall är emellertid den språktypologiska skillnaden mellan språken så liten att man snarare än språkliga minoriteter relativt snabbt får olika former för "blandspråk".

2. *Världs och EG-sprak; i första hand tyska och engelska.* Dessa språk kommer att gynnas, inte bara på grund av att kontakterna med EG-länderna förmodligen kommer att öka, utan också på grund av att de är och länge har varit skolspråk i Sverige, samt att de har viss status som världsspråk. Dessutom kommer troligen språk som franska, ryska, spanska, japanska och kinesiska att gynnas i viss mån av att de har haft, har eller håller på att få världsspråksstatus (se ovan).

3. *Mindre språk* som talas av minoritetsgrupper som av olika anledningar vill bevara språket som kulturförmedlare, t ex av religiösa skäl. Dessa grupper uppvisar kanske inte samma mönster för språkbyte i andragenerationen som Boyd generellt fann i sin undersökning. Detta gäller både existerande minoriteter och framtida minoritetsgrupper som kommer till Sverige.

6 SPRÅK KVAL OCH SPRÅKBLANDNING

6.1 Några begreppsliga distinktioner beträffande användning av flera språk.

Förutom att ställa frågan om vilka språk som kommer att finnas i världen, Norden eller Sverige inom en 10-50 års period, kan vi också ställa frågan om hur dessa språk kommer att användas och utnyttjas. För att kunna genomföra en diskussion av frågan inför vi först några begreppsliga distinktioner som är relaterade till språkanvändning och språkutnyttjande. Vi inför begreppen genom att utgå från nedanstående tabell.

	Individ	Samhälle
Enspråkighet		
Flerspråkighet		
Språkblandning		

Funktionsdifferentiering		
Funktionsöverlapp		
Kontaktdifferentiering		
Kontaktöverlapp		

Tabell 1, Några begreppsdistinktioner m av på användning av flera språk

Såväl individer som samhällen kan vara enspråkiga eller flerspråkiga. Låt oss med några exempel klargöra skillnaden mellan samhällelig och individuell flerspråkighet. Ett flerspråkigt samhälle” behöver inte vara fyllt av flerspråkiga individer. Finland är t ex officiellt tvåspråkigt. Trots detta talar många Finlands-finnar inte svenska och en del Finlands-svenskar inte finska. Inte heller ett ”enspråkigt samhälle” behöver motsvaras av individuell enspråkighet. Ett officiellt enspråkigt land som USA är t ex fyllt av flerspråkiga individer.

På liknande sätt kan vi skilja mellan ”samhällelig” och ”individuell” språkblandning”. Den moderna engelskan skapades på 12-1300-talet som ett resultat av samhällelig språkblandning, medan det faktum att en mängd invandrare idag i Sverige och i andra västeuropeiska länder uppvisar individuella språkblandningsfenomen ännu inte tycks ha lett till samhällelig språkblandning.

Med termerna ”funktionell differentiering” respektive ”funktionellt överlapp” försöker vi skilja de fall av flerspråkighet, där språken utnyttjas i skilda funktioner, från de fall av flerspråkighet, där språken kan utnyttjas i samma funktioner. I Sverige år 1400 uppvisade t ex latin och svenska en ganska hög grad av funktionell differentiering. Latin användes för religiösa och vetenskapliga ändamål, medan svenska användes för mer världsliga och praktiska ändamål. Denna differentiering var dessutom samhällelig. När en invandrare i Sverige idag använder sitt första språk i hemmet och svenska på jobbet har vi också funktionell differentiering, men den är av mer individuellt slag än den medeltida differentieringen av svenska och latin.

Funktionellt överlapp inträffar när flera språk används i samma funktioner. Detta kan på det individuella planet inträffa t ex i en flerspråkig familj, där vardagens sysslor utförs med hjälp av än det ena språket och än det andra språket. På ett mera samhälleligt plan förekommer idag i Sverige funktionellt överlapp mellan engelska och svenska inom t ex affärsvärlden och den akademiska världen.

Slutligen vill ’i skilja mellan ”kontaktdifferentiering” och ”kontaktöverlapp”. Om vi har att göra med individuell kontaktdifferentiering innebär det att jag talar ett språk med A men ett annat språk med B. Om jag växlar mellan flera språk i mina kontakter med A och/eller B har vi att göra med kontaktöverlapp. Individuell kontaktdifferentiering tycks vara relativt vanlig i t ex familjer där mor och far kan tala ett språk med varandra men eventuellt ett annat till barnen. Samhällelig kontaktdifferentiering respektive överlapp skulle kunna äga rum i flerspråkiga samhällen där det finns både enspråkiga och flerspråkiga individer. Sådan kontaktdifferentiering kan också finnas i kontakter mellan nationella stater. Kontaktdifferentiering skulle här kunna innebära att t ex Sverige sköter 50-60% av sina externa kontakter på engelska, men att det för vissa länder, t ex Norge, Danmark, Finland, Frankrike och Tyskland, använder svenska, respektive franska och tyska. Vid

kontaktöverlapp är bilden mycket mer splittrad och Sverige skulle i kontakterna med t ex Frankrike än använda franska och än använda engelska.

6.2 Deskriptivt

Låt oss nu betrakta några framtidsmöjligheter avseende användningen av flera språk. En möjlighet är att vi får en utökad såväl individuell som samhällelig enspråkighet. De flesta talare kan bara utnyttja ett språk och begränsas i sina valmöjligheter av brist på kompetens avseende andra språk. Internationell kommunikation måste i denna situation äga rum genom översättning.

Språkblandning blir ett relativt marginellt fenomen. I ljuset av de internationella beroenden och kontakter som finns idag, är emellertid detta ej någon trolig utveckling.

En annan troligare utvecklingsmöjlighet är att i första hand individuella talare men i andra hand också samhällen blir i ökande grad flerspråkiga. Denna ökande flerspråkighet kan sedan vara förenad med antingen samhällelig och individuell funktions- och kontaktdifferentiering, eller med samhälleligt och individuellt funktions- och kontaktöverlapp. Om vi får differentiering, används flera språk, men de skiljs åt både beträffande vad de används till och vem de används till. En konsekvens av detta blir återigen obetydlig språkblandning.

Vi tror detta blir en viktig tendens i framtida flerspråkiga samhällen. En annan viktig och kompletterande tendens blir emellertid den motsatta, dvs samhällelig och individuell flerspråkighet som inte är förenad med funktions- och kontaktdifferentiering, utan snarare med funktions- och kontaktöverlapp. Detta får i sin tur till följd att i första hand individuell men i andra hand också samhällelig språkblandning kommer att öka.

6.3 Normativt

Vi kontrasterar här ett nationalistiskt med ett internationalistiskt normativt perspektiv. Ur nationalstatsperspektiv är det lättast och bäst om en nation hör ihop med ett språk. Individuell och samhällelig enspråkighet medför att språklig likformighet lättare samtidigt kan användas som instrument för nationell kohesion och som instrument för segregation ifrån andra nationer. Individuell och samhällelig flerspråkighet är egentligen inte bra. Nationen blir splittrad. Det går inte lika lätt att skilja på "C" och "dom". Om individuell och samhällelig flerspråkighet förekommer, så bör dess effekter kontrolleras och begränsas. Ett sätt att åstadkomma detta är t ex att starkt uppmuntra differentiering av kontakter och funktioner. Ett annat sätt är att nedvärdera alla språkblandningsfenomen och att starkt positivt värdera "språklig purism". Att kontrollera en individ blir lättare om individen, åtminstone temporärt, skiljer på språk och kulturer, jämfört med om individen genom blandspråk kontinuerligt signalerar tillhörighet i flera språk och kulturer.

Ur ett internationalistiskt perspektiv skulle man kunna säga att vi har en värld men flera språk. Om dessa språk skall kunna bevaras och samtidigt internationell kontakt och sammanhållning skall uppmuntras måste konsekvensen bli en starkt positiv inställning till såväl samhällelig som individuell flerspråkighet.

Då det inte är uppenbart att överlapp beträffande funktioner och kontakter är enbart av ondo, bör överlapp studeras mera noggrant än som hittills skett, för att ta till vara dess positiva aspekter. Samma sak gäller beträffande språkblandning. Vi vet för lite om språkblandningens reella effekter. Man skulle t ex kunna hävda att flerspråkiga individers kommunikationspotential bättre skulle kunna utnyttjas, om de fick tillfälle att, åtminstone i samtal med varandra, mera fritt blanda språk.

Oavsett vilken syn vi har på differentiering av kontakt och funktion och språkblandning, kan vi vara säkra på att den normativa inställning olika människor har i dessa frågor kommer att påverka deras handlingar och kommer att åtminstone delvis bestämma om vi de närmaste 50 åren får en ökning eller minskning av fenomen som flerspråkighet, kontakt- och funktionsdifferentiering och språkblandning.

7. KOMMUNIKATIONSTYPER

Under denna rubrik vill vi diskutera följande teman:

- (i) Kommunikation - inom eller över kulturgräns
- (ii) Skrift eller tal
- (iii) Beroende av kommunikationsteknologi

7.1 Kommunikation-inom eller överkulturgräns

7.1.1 Deskriptivt

I enlighet med vad vi sagt ovan om den troliga ökningen av interkulturella kontakter, finns det all anledning att förmoda att kommunikation över kulturgräns kommer att bli allt vanligare. Troliga effekter av detta kommer i sin tur att bli förbättrade språkkunskaper, ökad medvetenhet om språk- och kulturskillnader samt ökad användning av översättar- och tolktjänster. Kopplad till detta, kommer vi antagligen att få uppleva en ökad flexibilitet hos de flesta människor, med avseende på hanterandet av språk- och kulturskillnader. Hos en minoritet (förhoppningsvis) kommer emellertid motsatsen att bli fallet, dvs en ökad rigiditet och isolationism gentemot alla andra kulturer och språk än de egna.

7.1.2 Normativt

Utgående från den diskussionen av värderingar vi redan fört, skulle vi kunna säga att den ökning av kontakter och kommunikation över kulturgräns som vi förutspår rimligen bör betraktas positivt ur internationalistisk ståndpunkt, men som mera tveksam ur nationalistisk ståndpunkt.

Den positiva attityden ifrån internationalistisk ståndpunkt kan emellertid bli något svagare, när man betänker att de flesta internationella kontakter präglas av någon sorts maktdominans. När det gäller svenska tvärkulturella kontakter, innebär detta t ex att de inom Sverige och Norden präglas av egendominans, medan de utom Norden präglas av kommunikation på den andres eller 3: e parts (oftast engelska) villkor.

7.2 Skrift eller tal

7.2.1 Deskriptiv

Västvärlden tycks idag präglas av att det muntliga mediet något ökar i betydelse på det skriftliga mediets bekostnad. Den främsta anledningen till denna utveckling är förekomsten av kommunikationsteknologi som gör det möjligt att permanent registrera talspråk och gester och därmed att överbrygga tids- och rumsavstånd utan hjälp av skrift. Exempel på sådan teknologi finner vi i TV, radio, video- och ljudband.

Effekterna av denna utveckling har blivit att många typer av informationsförmedling som tidigare skedde med hjälp av i huvudsak enkelriktad skriftspråskommunikation, idag sker med hjälp av i huvudsak enkelriktad talspråskommunikation. Den stora informationsexplosionen medför dessutom att de flesta människor i västvärlden har tillgång till (kanske snarare påtvingas) ett ökande antal informationskällor, vilket får som konsekvens att de flesta, trots en viss total informations-konsumtionsökning kan ägna allt mindre tid åt varje enskild informationstyp. Möjligen leder detta också till att de kommunikationsmedier som är minst ansträngande för oss (tal snarare än Skrift) tenderar att öka i användning.

Det som hittills har sagts gäller västvärlden och Norden i västvärlden. Betraktar vi istället världen i stort blir bilden delvis en annan. En mycket stor del av världens befolkning är fortfarande analfabeter, i den mening att de inte har tillgång till något Skriftsystem, vare sig baserat på representation av språkljud eller på representation av betydelsebärande språkliga uttryck. För de delar av världen där många analfabeter finns verkar det därför troligt att användningen av skriftspråk ökar, men att denna expansionstakt idag pga radio, TV, ljud- och videoband är långsammare än tidigare. För världen som helhet kanske man vågar säga att användningen av skriftspråk ännu inte nått sitt maximum, även om användningsgraden är avtagande i väst.

7.2.2 Normativt

Platon argumenterar i dialogen Faidros för att talet är överlägset skriften, eftersom det är mera direkt relaterat till tanken. Man kan med talet, med hjälp av argument och motargument, tillsammans med andra på ett smidigt sätt söka sanningen och ändra sig varje gång man märker att man har fel. Detta är inte möjligt på samma sätt med skrift. När man väl skrivit ner något, binds man vid sina ogenomtänkta misstag och kan, om det vill sig illa, också senare ställas till svars för dem. Oavsett den historiska ironi som ligger i att Platon, trots sina negativa attityder till skrift, genom sin nedskrivning av dialogerna själv blev en av anledningarna till det skriftliga mediets popularitet, visar Platons argumentation att det inte är självklart att man måste ställa sig negativ till det muntliga mediets utbredning på bekostnad av det skriftliga. Detta är ju annars den värdering som traditionellt knyts till skillnaden mellan tal och skrift. Genom skriften får vi tillgång till vetenskap, religion och litteratur, medan talet är reserverat för det mer triviala vardagslivet. Kanske kommer modern kommunikationsteknologi att något ändra på dessa attityder. Kanske finner vi också nya former som vi inte tänkt på tidigare för vetenskap, religion och litteratur genom talets förnyade frammarsch.

7.3 Beroende av kommunikationsteknologi

7.3.1 Deskriptivt

De senaste 150 åren har kännetecknats av en enastående kommunikationsteknologisk utveckling. Detta gäller såväl transporter av gods och personer som överföring av information. Varje individ idag kommunicerar, åtminstone i västvärlden, under sin livstid med betydligt fler individer, om antagligen fler ämnen, än vad som var fallet för de flesta människor för bara 2-3 generationer sedan. Genom underlättande av persontransporter och tillgänglighet hos annan kommunikationsteknologi ökar både direkt- och distanskommunikation såväl inom och som över kulturgräns.

Det finns inga tecken som tyder på att den kommunikationsteknologiska utvecklingen ännu nått sitt apex. Vi kan därför troligen se fram mot ytterligare underlättande av kommunikation, teknologiskt sett. Detta gäller såväl inom offentlig förvaltning och universitetsvärld, som inom affärsvärld och privatliv. Låt oss bara peka på två områden där teknologiska framsteg troligen kommer att göras, nämligen (i) automatisk talförståelse och (ii) automatisk översättning/tolkning.

En annan fråga är hur långt vi förmår utnyttja ny informationsteknologi. Kanske börjar människans trots allt ändliga informationsbehandlingskapacitet att sätta gränser. Fenomen som hör ihop med den ovan diskuterade "informationsexplosionen" tyder på detta.

7.3.2 Normativt

Ökade möjligheter till kontakter och kommunikation betraktas nog av de flesta som något positivt. Man behöver ju s a s inte utnyttja dem om man inte vill. Det verkar också relativt klart att ökade möjligheter till kommunikation också leder till ökad insikt och medvetenhet hos väldigt många människor. Åtminstone verkar detta gälla så länge medierna utnyttjas relativt demokratiskt.

Trots en alltså i huvudsak positiv värdering av kommunikationsteknologi, kan man dock fråga sig om det sociala trycket att vara tillgänglig för kommunikation leder till att sådana, i och för sig också positiva, behov, som behov av ensamhet, behov av reflektion, behov av samling och koncentration, ibland lite för mycket får maka på sig till förmån för behovet och ibland tvånget att kommunicera.

8. SPRAKSFÖRÄNDRING

Språk kan förändras på många sätt. Nedan följer en lista på några av de möjligheter som finns. För en mer detaljerad redogörelse för några av dessa språkdrag se t ex Allwood 1985.

Några möjligheter gällande Sverige & svenska

1. Kroppsrörelser	Vi kommer att pussas och kramas mer vid hälsningar och avsked
2. Språkljud	Ett engelskliknande r-ljud vinner insteg t ex [ba a b a].
3. Stavning	Vi börjar att stava vissa namn utan prickar och cirklar t ex SKANSKA, GOTABANKEN, GOTEBOG.
4. Ord och fraser	Inflytande av engelskinspirerad fraseologi ”printa ut, ”looka här”, ’haen trevlig dag” ”upp till er”. (Se vidare Ljung 1988).
5. Grammatik	Svårt att förutse några tendenser.
6. Förståelse och production	Förståelse kan påverkas oberoende av produktion. Vi ser mönster i nytt ljus, t ex jag tolkar inte att någon inte erbjuder sig att betala för det kaffe som att jag hämtat som att jag har att göra med en snyltare, utan snarare som att jag har att göra med någon som accepterar min generositet.
7. Sevkenser	Presentation med hjälp av 3: e part ökar på bekostnad av direktpresentation.
8. Turtagande	Tempot i svenskt turtagande ökar. Tolerans för avbrott ökar. Behovet av att få tala till punkt minskar.
9. Återkoppling	Återkoppling i offentliga sammanhang kanske blir vanligare
10- Rytmt, spatiala mönster	Svårt att förutse tendenser

Ovan har nu getts en ram för vilka aspekter av ett språk som kan förändras genom att t ex påverkas av ökad flerkulturell kontakt. Dessa språkförändringar kan gälla såväl de ”gamla” språken vi nämnt tidigare (dvs svenska, danska, norska etc), som de nuvarande och framtida minoritetsspråken i Norden. Låt oss nu kortfattat redogöra för ett projekt som drivs av Sally Boyd och Paula Andersson på institutionen för lingvistik vid Göteborgs universitet. Projektet undersöker förändringsprocesser i två minoritetsspråk som talas i Sverige: finska och amerikanska, bland första generationens invandrare.

Man kan studera skillnaderna mellan dessa språk såsom de talas i Sverige (s k *kontaktvarieteter*) och de olika varieteter som talas i invandrarnas hemländer (som vi kan kalla *hemlandsvarieteter*). Dessa skillnader kan vara av flera olika typer:

1. De som orsakas av, eller i alla fall kan kopplas till, individens tvåspråkighet. Dessa skillnader gör att kontaktvarieteterna mer och mer liknar invandrarnas andraspråk (dvs svenska). Amerikasvenska är en kontaktvarietet som har klara likheter med det dominanta språket amerikansk engelska (se t ex Hasselmo 1974). Å andra sidan har man skillnader som inte verkar orsakas av tvåspråkigheten, utan uppstår pga kontaktvarieteternas isolering från hemlandets enspråkiga normer och relativt begränsade användningsområde i Sverige. Det är ju också så att hemlandets språk förändras hela tiden, och minoriteterna i Sverige har svårt att ’följa med i den utveckling som pågår främst i hemlandet.

2. En del förändringar innebär förenkling eller reduktion i grammatiken, ljudsystemet, eller ordförrådet i förhållande till hemlandsvarieteterna, medan andra måste betraktas som ökande komplexiteten i språket i förhållande till hemlandsnormerna.

Här är några exempel på de skillnader Boyd och Andersson börjat undersöka i sitt arbete:

ENGELSKA

1. Annorlunda placering av satsadverbial i bisats jfr. m. huvudsats:

I... begin to... understand why we never could really like each other.
Jag börjar förstå varför vi aldrig kunde riktigt tycka om varandra.

2. Placering av satsadverbial efter det finita verbet i huvudsats istället för mellan subjektet och det finita verbet, (vilket är normal placering för adverbial i satser med andra verb än BE som huvudverb).

... and I would feel actually disappointed.
... och jag skulle känna mig faktisk besviken.

I bägge dessa fall, gäller det inte något som är direkt fel eller normstridigt, utan detta är ett tillåtet mönster, som visar sig vara vanligare bland engelsktalande i Sverige än bland enspråkiga i USA. I bägge fallen gäller de nya mönstren ett fåtal exempel, bland väldigt många fler som följer de normala reglerna för engelska. Det är alltså inte fråga om en massiv förändringsprocess, utan vad vi tror är de första tecknen på en pågående förändring.

FINSKA

På finska kan man välja mellan sex olika alternativ för att uttrycka possessiv i första person (t ex min bok).

1 kirjani	'bok' + POSS SUFF
2a minun kirjani	POSS PRO (hel) + 'bok' + POSS SUFF
2b mun kirjani	POSS PRO (red) + 'bok' + POSS SUFF
3a minun kija	POSS PRO (hel) + bok'
3b mun kirja	POSS PRO (red) + 1W

De översta två är vanliga i skriftspråk, men förekommer även i talspråk. Andra undersökningar av talad finska har visat på en allmän tendens till flitigare användning av alternativen 3a och speciellt 3b i Finland. Våra preliminära beräkningar bland 10 informanter i Göteborg tyder på att denna utveckling har gått ännu längre (eller snabbare) i Sverige än i Finland, alltså ett exempel på grammatisk förändring, som bara delvis kan förklaras av påverkan från svenska (svenskans possessivkonstruktion liknar mer 3a och 3b än de övriga alternativen).

Det är alltså frågan om en förändring som eventuellt kan förklaras med informantens tvåspråkighet, men som inte självklart kan betraktas enbart som förenkling, eftersom alla sex alternativen fortfarande förekommer produktivt i sverigefinskan.

LEXIKALA LÅN

Användning av svenska ord i sverigefinska och sverigeamerikanska skulle kunna betraktas som ökad komplexitet (större lexikon än motsvarande enspråkiga talare), helt klart orsakad av individens tvåspråkighet. Några exempel:

Engelska:

There was a shortage. It was considered a **bristyrke**.
Det var en brist. Det betraktades som **bristyrke**.

It happened the same year he took **studenten**.
Det hände samma år han tog **studenten**.

This idea of people being /eh **ledig** in the summer/ did not exist.
Tanken att folk skulle vara **ledig** på sommaren existerade inte.

Finska:

mää oon **anpassannu** itteni <skratt> jonkuv verran
tähän kanssakäymistapaan täällä
jag har **anpassa mej** <skratt> i någon mån till umgängessättet här

tää on mejjän tytön serkku tän mun **samipuun sampuu** hänen siskontyttö
det här är kusin till vår dotter... min **sambos sambos**... hennes systerdotter.

siellä ne muorit ja ukot nin niien kans sitä pittää **raatat**
gummorna och gubbarna där, med dom får man jämt **prata**.

Som vi ser här, kan låneorden tillhöra olika ordklasser (även om de flesta i båda språken är substantiv) och de kan integreras i minoritetsspråken på olika sätt, i amerikanskans fall mest svenska affix och i finskans fall mest med finska affix.

Vi har naturligtvis ingen möjlighet att undersöka alla skillnader mellan minoritetsspråken och hemlandsspråken, men vi vill understryka att skillnaderna inte enbart kan betraktas som en utarmning av språken. Många av dem måste räknas som ökad komplexitet hos kontaktvarieteterna i förhållande till hemlandsvarieteterna. Det är också viktigt att påpeka att medan vissa av förändringarna har sin mest omedelbara förklaring i individernas tvåspråkighet, kan andra betraktas som påskyndande av förändringar som redan är på gång i hemlandet (t ex i fallet med finskans possessiv konstruktion), eller en redistribution av varianterna (t ex i fallet med amerikanskans adverbialplacering).

9. AVSLUTANDE ORD

9.1 Deskriptivt

Här följer en sammanfattning av några av de trender vi tror oss kunna se de närmaste 10-50 åren beträffande språk och kommunikation.

- (i) Vi tror att flerspråkighet (såväl individuell som samhällelig) ökar.
- (ii) Vi tror att språkblandningsfenomenen ökar, samt att dessa kan leda såväl till förenkling som till ökad komplexitet.
- (iii) Vi tror att språklig dominans, påverkan och förändring ofta har mycket starka samband med ickespråklig dominans (t ex militär och/eller ekonomisk), påverkan och förändring. En konsekvens av detta blir att inflytande på språk över språk- och kulturgräns lättare äger rum om det språkliga inflytandet understöds av olika typer av ickespråkligt inflytande och att chanserna (riskerna) för inflytande blir större ju tätare dessa kontakter är.
- (iv) Vi tror att de språkförändringar som äger rum dels kan vara totala, som när ett helt språk upphör att talas inom något visst område, t ex ett invandrarspråk i Sverige, och dels partiella, dvs något eller några drag i ett språk förändras. Lättast förändras kanske därvid ord och fraseologi, medan gester och interaktionsmönster och kanske i ännu högre grad fonologi och grammatik är svårare att förändra.

9.2 Normativt

Vi stöder själva och tror på olika grunder, som vi åtminstone delvis redovisat ovan, att följande utvecklingsmöjligheter vore önskvärda för språk och kommunikation:

- (i) ”Flerspråkiga talare i en flerspråkig värld

När det gäller världsspråksfrågan har vi å ena sidan sökt argumentera för att det inte ur normativ synpunkt är tillfredsställande att ”kanoner och pengar” får ha sista ordet beträffande val av världsspråk. Å andra sidan har inte alternativet med ett artificiellt världsspråk tyckts oss särskilt realistiskt. Vårt eget, som vi hoppas något mer realistiska, förslag är ”flerspråkiga talare i en flerspråkig värld” - ett alternativ som vi tror tillgodoser både internationalistiska och lokalistiska intressen.

- (ii) ”Ökad tolerans för språkblandning”:

Eftersom effekterna av språkblandning dels inte är helt kända och det dels tycks som om språkblandning knappast kan undvikas i en framtida värld, skulle vi vilja plädera för en ökad tolerans mot språkblandningsfenomen. Denna vår pläderyng styrks av det faktum att negativa attityder mot språkblandning, främmande brytning och felstavning ofta resulterar i mycket effektiva men grymma diskrimineringsmedel mot människor som av olika anledningar inte kan leva upp till enspråkiga människors förväntningar. Den styrks också av det faktum att en sådan tolerans kanske skulle ge flerspråkiga människor en förbättrad möjlighet att få utnyttja sin kommunikativa potential.

- (iii) ”Tolerans för lokal språkutveckling”:

I takt med de växande internationella migrationsströmmarna i världen ökar antalet lokala minoritetsspråksamfund. Om lokala språkliga utvecklingar inom dessa samfund ständigt jämförs med den språkutveckling som sanktioneras i ursprungsländerna, riskerar vi att få en ständigt negativ bedömning av talarna i alla invandrade minoritetsspråkssamfund. Genom stämplingseffekter och negativa självbilder försämras på så sätt dessa människors möjlighet till god livskvalitet avseende språk och kommunikation.

(iv) ”Ökad förståelse för hur språk och kommunikation fungerar”

Kanske den mest fundamentala målsättning vi vill plädera för är dock att framtiden måtte leda till att fler människor än idag får ökad förståelse för och ökad kunskap om hur språk och kommunikation fungerar fysiskt, biologiskt, psykologiskt och socialt. Vi tror att en sådan förståelse skulle kunna leda till att riskerna för besvikelse, missförstånd och konflikt genom språk och kommunikation eller brister i språk och kommunikation minskar.

REFERENSER

Ahlsén, E. (1986) ”Hemlig kommunikation” i Allwood, J. (red), *Mänsklig Kommunikation*, Guling 14. Inst. för lingvistik, Göteborgs Universitet.

Allwood, J. (1985) ”Tvärkulturell Kommunikation” i Allwood, J. (red.) *Tvärkulturell Kommunikation*. PAL 12, Inst. för lingvistik, Göteborgs Universitet.

Boyd, S. (1985) *Language Survival*, GML, 6. Inst. för lingvistik, Göteborgs Universitet.

Hasselmo, N. (1974) *Amerikasvenska: en bok om språkutveckling i Svensk-Amerika*. Esselte Studium, Stockholm.

Kös-Dienes, D. (1986) ”Konstgjorda språk” i Allwood, J. (red), *Mänsklig Kommunikation*, Guling 14. Inst. för lingvistik, Göteborgs Universitet.

Ljung, M. (1988) *Skinheads, Kackers, & Lama Ankor: Engelskan i 80-talets Svenska*. Bokförlaget i Trevi, Stockholm.

Platon, *Faidros* i Platons samlade skrifter, vol. 1. Översättn. Claes Lindskog, utgivna 1984, Doxa förlag, Lund.